

СТРЕЈБАЊЕ ЂАКА У КРАГУЈЕВЦУ

Зовем се Јованка Петровић, професор Прве мушке гимназије у Крагујевцу. Рођена сам 1907. године у Пожаревцу.

Зграда Мушке гимназије, одмах по уласку окупатора, била је заузета и док су се по учионицама, у којима су училе и васпитаване толике генерације, ширили непријатељски војници, морали смо виши течајни испит, поправне испите и уписивање у нову школску годину обавити у Бранковој улици бр. 16, сада Леђиновој, у згради са неколико просторија.

Упис је завршен 5. септембра 1941. године и наставници су сматрали да школа не може почети са радом, јер није било зграде. Али, због акције у граду и околини, устанку широм Југославије, непријатељу је био циљ да прикупи омладину и спречи је да одлази у партизане, или да их помаже. Зато је наређено да виши разреди обе мушке гимназије почну са радом где било и како било. Ц тако су се виши разреди Прве мушке гимназије сместили опет у згради у Бранковој улици, и то једно одељење петог и два одељења шестог разреда, и у згради интерната Прве гимназије у улици Светозара Марковића.

Још при упису у ту школску годину окупатор је тражио сисак ученика који се нису уписали и стписак наставника који се нису јавили на дужност. Рад је почео 1. октобра. Уместо свечаног и веселог расположења, какво влада на почетку школске године, сад је завладала забринутост код родитеља и ученика, а код наставника још и огромна одговорност. Свакодневно је Крајскоманда тражила сгшсак одсутних ученика и, како су били већином са села, наставници су их правдали да још не знају да школа ради, да су путеви угрожени и да их родитељи не пуштају.

Како је директор Прве мушке гимназије био у заробљеништву, то су га замењивали наставници Никола Ђурица, Стојан Зафировић, а од 1. октобра Лазар Пантелић. Одмах су почели рад и наређено им је под претњом смртне казне да у року од 24 сата иселе из гимназијске зграде једино што је у њој још остало, наставничку и ђачку књижницу, које су имале око 5.000 књига.

Једва смо пронашли превозно средство и у највећој журби у књиге пребачене у интернат и стрпане на гомилу, јер су ормани

остали у гимназији, и тако је збрисан сваки ред по коме је ова богата књижница била уређена. Књиге су пропадале у влажним и мрачним собицама интерната. За време окупације ова се књижница селила још пет пута.

Књижница Друге гемназије прошла је још горе: књиге су избачене кроз прозоре у двориште, на кишу, одатле су их наставници и ученици на рукама односили и спасавали.

На неколико дана пред стрељање Немци су ухватили на улици неколико ученика седмог разреда Прве гимназије и некуда их одвели. Како се дечаци нису ни у току ноћи вратили, родитељи су ујутро дојурили у школу тражећи помоћ. Лазар Пантелић, Драгољуб Пајић и ја трчали смо по целом граду, од команде до команде, од канцеларије до канцеларије, и распитивали се за нестале ученике. Немци су се иронично ишчуђавали што ни родитељи ни наставници не знају где су дечаци.

— бишеп бле хп \УаМ, зашег бле (Тражите их у шуми, сигурно су тамо).

Најзад смо их пронашли у каеарни код парка, где су секли дрва. На нашу молбу пуштени су, са препоруком да гледају свој школски посао, не лутају по улици и не намигују на комунисте.

У суботу, преко ноћи, похапшени су многи радници и службеници и неки наставници и ученици. Тога дана сви смо, као и пре тога, безвољно пошли на своје принудне дужности. Пролазећи кроз редове окупацијских војника обузимала нас је више него досад безимена слутња, јер смо сви знали за зверства окупатора, сви смо видели обешене лешеве Боже Петровића и Стевана Зарића, чули за казнене експедиције широм Србије.

И сад смо ишли у сусрет злу које се није могло избећи, јер је цео град био опкољен. У 8 часова биле су блокиране све улице. Свака кућа је претресена од тавана до подрума и из сваке куће су изводили мушкарце. У згради интерната, у улици Светозара Марковића, где су били пети, седми и осми разред, нас неколико наставника стајали смо пред тешким задатком и одговорношћу. Штд да се ради са ученицима у оваквој ситуацији? Учионице су биле пуне, јер су чак и ученици који су дотле нередовно долазили, овог кобног дана дошли да не би били сумњиви непријатељу.

Ко сад да их сачува? Родитељи или ми? Наставнику цртања, Пери Лазаревићу, који је у овој згради замењивао директора, тога јутра је испричао неки ученик како је чуо од некога Немца да ће бити рација по школама. Али, Лазаревић је ипак довео у школу свога јединог сина, ученика осмог разреда, сматрајући да ће бити сигурнији ту, у друштву својих другова. А сутрадан син је био стрељан, а отац је преживео. Шта сад да се ради са ученицима, одраслим младићима? Пустити их кући родитељима значило би пустити их из зграде у змијско легло по улицама и изложити их сигурној опасности. Могли су као млади и борбени изазвати непријатеља неком речи и понашањем. Зато је решено да сви остану

у згради, да сг затворе врата и нико не пушта ни унутра ни напоље док блокада не прође.

Први час је прошао у привидном миру, а за време другог часа у двориште је ушао први непријатељски војник. Упутио се клозетима да пази да се не би ко сакрио. У току трећег часа на врата је залупао гестаповец и ушао са откоченим револвером. Упутио се степеништу које води у задњи део зграде, где су била два одељења осмог разреда. . . Пошто сам ја једина знала немачки рекла сам му да је овде школа која ради по наредби немачке власти.

Одговорио је да му је то познато, али да ипак сви морају изаћи из зграде.

Питала сам га зашто је то потребно. Одговорио је:

— Ваз 161 пиг Коп1;го1е, с1еп Јипфеп шеб1х1ел; тсМб. (То је само контрола. Дечацима неће бити ништа).

И отворио је прву учионицу, и са упереним револвером викнуо: „ХераусГ

Да би паника била мања, у осталим учионицама улазила сам и ја са њим. Трудећи се да говорим чврстим и обичним гласом покушавала сам да умирујуће делујем на ученике. Они су излазили не питајући ништа, Ре протестујући, бледи и узбуђени, али пригушени револт на њиховим лицима био је исувише речит. . .

Кад су из задњег дела зграде изишли прво седми и осми разреди, одмах за њима истерали су и два одељења петог разреда, чије су учионице биле са улице, које су гестаповци видели кроз прозоре. На моју интервенцију, да су то најмлађи, да немају ни петнаест година, почели су их још у ходнику одвајати по висини и развијености, и неке одмах пустили, а друге повели и сврстали у редове пред зградом, иза наставника Пере Лазаревића, Јована Чунковића, Василија Антонова, Александра Тараканова, Мирка Радмановића, Николе Мачкића и служитеља Милена Миљковрха. Од њих седморице стрељали су четворицу: Јована Чунковића, Мирка Радмановића, Николу Мачкића и Миленка Миљковића. Наставницама су рекли да су слободне и да могу ићи. У згради није остао нико.

Иако су ове улице биле блокиране, за мајке није постојала препрека. Оне су успеле да прођу и сад су стајале пред зградом, избеумљене од сталних позива синова, молили наставнике да објасне Немцима да њихови синови нису добили легитимације које су почели издавати тек пре неколико дана, па се чуло да ће их сада од свакога тражити. . .

Иако је наставницама речено да су слободне, ипак смо пошле за својим друговима и ученицима, у наивној нади да им можемо нешто помоћи.

Из свих улица Крагујевца као потоци сливале су се поворке грађана, праћене оружанихМ гестаповцима, и кретале се према То-

повским шумама и горњем парку. Кретале су се средином улице, а плочницима су се тискале уплашене и уплакане мајке, жене и деца.

Али, тада још нико није предосећао ужасну трагедију која нас чека. Веровало се да ће бити отерани на рад у Немачку, па су им износили капуте и храну. Зато је и Лаза Пантелић, који се налазио у згради у Бранковој улици, поручио својима да му пошаљу новац и преобуку. Код шрњег парка немачки стражари су заустављали жене са капутима и храном и нас наставнице, дижући машингевере.

— Зигиск, т 81:шп<леп бтс! аПе Лгех. (Назад, кроз два сата биће сви слободни).

Не само за два сата, већ читавог тог страшног дана чекале су стотине мајки, сестара, жена и деце да им се врате њихови најмилији, и пала је и ноћ, а нико се није враћао.

После лепог сунчаног јутра наступило је ветровито мутно поподне испуњено грозном стравом, која је ипак далеко била од праве истине. То вече су се чули митраљески рафали. То су код Топовских шума стрељали оне који су били похапшени у суботу. Али онда то још нико није знао, само смо сви са ужасом слушали пуцњаву коју је надалеко разносио хладан јесењи ветар.

Требало је нешто предузети. Шта? Како? Ко ме се обратити или кога молити кад се није знало ко је већи непријатељ, окупатор или његове слуге. Припремили смо спискове одведених ученика и наставника и рано ујутро, 21. октобра пошла сам са наставницама Јеленом Стојановић и Милком Косановић у општину, код тадашњег председника љотићевског, озлоглашеног Страхине Јањића. Зграда је била опкољена стражом у оделу југослобенске војске, љотићевцима. После дугог објашњавања и молби пустили су нас унутра. Јањић нас је грубо и надувено дочекао:

— Не вреди госпођице, кажете да су невини, али невини ће платити за криве.

Онда смо се упутили Крајс-команди. . . Пред Крајскокомандом је стајао петоколонаш:

— Сад гхлачете за Србима, а кад су Немци убијани нисте плакали.

И није нас пустио да уђемо. У главној улици и у близини иарка чекала је маса лсена. Време је пролазило. Онда су се око 9 часова чули рафали из Шумарица. Жене су се окупиле око стражара љотићевца и молиле да им каже шта ће бити са похватаним. Отресајући се грубо од њих, викнуо је грубо и бездушну:

— Шта питате, зар не чујете митраљезе, сад **ВК** стрелјају.

Врисак жена проломио се до неба. Једна стара Циганка пала је на земљу и чупала седе косе за петорицом синова: „Моји синови, моји гроздови". Рафали су се разлегали још дуго и дуго, све до 2 часа по подне. . .

(Из књиге „КРАГУЈЕВАЦ, 21. ОКТОБАР 1941. — СВЕДОЧАНСТВА СТРЕЉАНИХ", Београд, Српска књижевна задруга, 1961.).

Јованка ПЕТРОВИЕ